

MURÁDIN JENŐ

A vallásszabadság deklarálása

KÖRÖSFŐI-KRIESCH ALADÁR FESTMÉNYE
AZ 1568. ÉVI TORDAI ORSZÁGGYŰLÉSRŐL

A millenniumi évforduló alkalmából számos vármegye, város és közület készült arra, hogy helyi történelmi nevezetességekről, kimagasló eseményekről az utókor számára fennmaradó, művészi értékű emléket állítson. E műveket 1896 májusában mutatták be nagyszabású budapesti kiállításon. Torda-Aranyos vármegye, illetve Torda város is részt kívánt venni a művészetek e nemes versenyén. Közösségi határozattal döntöttek arról, mi is legyen az az esemény, amely megérdemli a képi megörökítést, és arról, hogy kit kérjenek fel a mű megfestésére. Körösfői-Kriesch Aladár festménye az 1568-as tordai országgyűlés történelmi pillanatát, a vallási türelem és a szellem szabadságának deklarálását örökíti meg.

Körösfői-Kriesch Aladár: Dávid Ferenc beszéde az 1568-as tordai országgyűlésen. A festményen a fehér hajú Dávid Ferenc alakját a templomablakból beáramló fény világítja meg. A püspök-prédikátor jobb kezét szívére téve, a balt a világosság felé emelve nyilatkoztatja ki a hit szabadságának nemes eszméjét. Fekete ornátusba öltözött alakja könnyednek, légiesnek látszik.

Torda-Aranyos vármegye hetilapja, az 1891-től folyamatosan megjelenő *Aranyosvidék* 1894 őszen közölt először hírt arról, hogy a város képviselő-testülete megvitatta és határozatával is megerősítette egy történelmi festmény megrendelésének ügyét. Határozathozataluk előzményéhez tartozik, hogy báró Eötvös Loránd kultuszminister leiratban ösztönözte a vármegyéket ilyen jellegű műalkotások megrendelésére.

A FESTMÉNY TÁRGYA

A vármegye szeptember 5-i közgyűlésén az indítványt előterjesztő Nesselfeld Miklós városi főjegyző előadása olyan buzdító szónoklattá kerekedett, amely biztosította a nemes ügryhöz méltó erkölcsi és anyagi támogatást: „*Határozza el a képviselő-testület, hogy azon nagy jelentőségű történelmi eseményt, midőn 300 évvel ezelőtt az unitárius vallás egyenjogúsága kimondatik az itteni országgyűlésen – egy nagyobb szabású történelmi képen korhűen megfesti, megörökíti s erre a célra 3 éven át 500 frtos részletekben fizetendőleg 1500 frtot megszavaz.*”

Beszédét azután így folytatta: „*Bármiképpen lapozgatjuk is a történelem könyvét, az indítványunkban megjelölt eseménynél kiválóbbra – mint a mely a lelkiismereti szabadság dekrétálása – utalni nem tudunk [...] Ámde az indítványunkban kiemelt momentum nagyban kimagaslik valamennyi felett; nem egyes egyén szellemi vagy testi erőbeni nagyságát vagy nagy alkotásait van hivatva megörökíteni, hanem erdélyi hazarészünk egyik korszakának egész gondolkodási módját, egész lelki világát, lelki életének egyik legfenségesebb megnyilatkozásában, mely megnyilatkozás mint egy üstökös csillag gyúlt ki a kis Erdélyből a világ mind a négy tájéka felé, hogy a szabadság, a testvériség, az egyenlőség és a vallási türelem eljövendő fényes napjának előhírnökeként az éjjeli sötétség oszlásának kezdetét inaugurálja s nekünk azt az azóta büszkeségünket képező epithetont, hogy »Erdély a vallási türelmesség országa« megszerezze.*”

A résztvevők megéljeneztek az indítványt, de ennél több is történt. Nagy

— — — — —
Csáki Mihály erdélyi kancellár,
mögötte a szász rendek
— — — — —

Olivér képviselő szólalt fel, és kevesellte az előirányzott 1500 forintot. Javasolta: ennek kétszeresét, azaz 3000 forintot szavazzanak meg a költségek fedezésére. És képviselőtársai egyhangú szavazattal döntöttek javaslat mellett! Így kerülhetett sor arra, hogy az 1894/50. számú közgyűlési határozat nyomán pótható kirovasával biztosítsák az anyagiakat a szokatlan méretűre tervezett történelmi tabló megfestésére.

Nesselfeld Miklós előterjesztésének volt egy második pontja is. Ez pedig a városvezetés állásfoglalásának erkölcsi erejét kívánta hangsúlyozni. „Ajánljuk azért – mondotta Torda város főjegyzője –, hogy [a kép] a városi teremben [a városháza közgyűlési termében] felfüggesztve – míg a város áll, hirdetője és terjesztője legyen a szabadság, egyenlőség és türelmesség örök eszméinek.”

Ezek után a városi tanács a választott téma történelmi körülményei és hiteles forrásai iránt érdeklődött. 6635/1894. számú átiratával nyomban megkereste a kolozsvári unitárius püspökséget és az unitárius egyházi képviselő-tanácsot, „hogy mint legközelebről érdekelt fél, s mint olyan, kinek birtokában lehetnek a megfestendő történelmi ténnyel kapcsolatos adatok – szíveskedjék az 1568-iki tordai országgyűlés közelebbi mozzanatait s a jelen voltak neveit leírni s tanáccsal közölni”. A városi tanács érdeklődésére november 25-én érkezett a válasz, amely a tordai országgyűlés lefolyásáról, a fennmaradt szűkszavú történelmi utalásokról adott számot. Erre alapozva nevezett ki azután a tanács egy nyolctagú bizottságot, hogy a beérkezett információk alapján a kép tárgyát közelebről meghatározza.

Torda-Aranyos vármegye 1894. december 29-i közgyűlésén azonban már megyei megrendelést emlegettek, s annak tárgyát furcsamód nem az 1568-as, hanem az 1542. évi tordai országgyűlésben jelölték meg. A sajtó beszámolója szerint azt a történelmi eseményt helyezték volna tehát előtérbe, amelyen „az erdélyi rendek a török által [elfoglalt] Buda várából kiszorult Izabella özvegy királynét és fiát, János Zsigmondot Erdélybe befogadják és megalkotják a külön Erdélyi fejedelemséget”.

A városi közösség képviselői azonban egységesen a korábbi elképzelés, a vallásbéke kihirdetésének témája mellett döntöttek. Borbély György tordai

Körösfői-Kriesch Aladár:
Önarckép, 1891
(Magyar Nemzeti Múzeum)

gimnáziumi tanár, az Aranyosvidék akkori szerkesztője így indokolta a választás jogosságát: „Senki alkalmatosabb tárgyat nem találhatott volna e képre, mint azt a jelenetet, mint mikor 300 évvel korábban már a tordai főtéri templomban a fejedelem, a főrendek, távolabbi tartományok követői s a fel-törő szellem képviselői között Dávid Ferencz, mint a szellem szabadságának megtestesült élő bizonyosága, égre emelve kezét, kimondotta, hogy mindenki a saját maga hitét és vallását mondhasza magáénak, s nem a reá erőszakoltat.”

KI LEGYEN A FESTŐ?

Fontos kérdés volt, kit bízzanak meg a nagy lélegzetű történelmi kép elkészítésével. Kevés hazai festő mert vállalkozni akkoriban ilyen nehéz feladatra. Művészetünk parlagi viszonyai eleve elriaszthatták a megyei vagy városi megrendelőket attól, hogy helyi festőket bízzanak meg a felelősségteljes mun-

kával. Máramaros megye ugyan saját művészfiát, Hollósy Simont kereste meg a megtisztelő feladattal, Temes megye pedig a háromszéki Gyárfás Jenőt kérte fel, de például Kolozsvár már a felvidéki Roskovics Ignáchoz fordult millenniumi képrendelésével. Torda város a budapesti Képzőművészeti Társulattól kért véleményt a legalkalmasabb festő megnevezésére. E művészeti fórum javaslatára a városi tanács Kriesch Aladár festőművészt kérte fel a történelmi tabló elkészítésére, aki a munkát a felajánlott összegért el is vállalta.

A harminckét éves Kriesch Aladár – aki akkor még nem viselte a Körösfői előnevet – mesterségbeli tudásával, művészi ráérzésével elég korán jó csengésű nevet szerzett magának a történelmi és portréfestészet művelői között. S bár nem volt erdélyi származású – Budán született 1863-ban –, gyakran látogatta itt élő rokonait és ismerőseit. Rendszeresen feltűnt Kolozsvárt, mivel nagybátyja, Abt Antal (édesanyjának testvére), a kolozsvári egyetem fizika tanszékének tanára élt itt. Egy időben portrémegrendeléseket is kapott a kolozsvári egyetemtől. Az erdélyi történelem mozgalmas eseményeitől ihletődve egyik korai kompozíciós művének színterét is e vidéken választotta meg: 1888-ban készült történelmi munkáján II. Rákóczi György balvégzetű fenei csatájának emlékét idézte fel.

Nem sokkal a tordai megrendelés előtt rokonainál járt a Maros menti Tövisen, akik átvitték a szomszédos diódi birtokukra. A festőnek annyira megtetszett a Boér család diódi udvarháza, és nyugalmas környezetét a festői munkálkodásra annyira alkalmasnak találta, hogy huzamosabb időre itt rendezkedett be. A birtok „pompás csűr ateli-erje”, ahogyan egyik levelében írta, nagyméretű kompozíciós művek elkészítésére is kiváló lehetősége nyújtott. Így készült el Diódon a tordai országgyűlés tablója is.

FELKÉSZÜLÉS A FELADATRA

A megbízás kézhezvétele után Kriesch Aladár nyomban Tordára utazott. Teljes energiával, művészi lelkesedéssel fogott a hatalmas munka elvégzéséhez. Mint korának minden hivatástudó történelmi festője, ő is fontosnak tartotta a helyszín pontos tanulmányozását, a

Körösfői-Kriesch Aladár: Dávid Ferenc beszéde az 1568-as tordai országgyűlésen. Olajfestmény, 1896. A puha, meleg színekkel, mély feketével és nemes szürkékkel megfestett, egységes tónusú kép sajnos már sokat veszített fényéből. (Történelmi Múzeum, Torda)

terepismeretet és a kortörténetben való elmélyülést. Az 1895-ös esztendő elején találkozott a városi tanács által kijelölt nyolctagú bizottság tagjaival, akiktől átvette a festmény tárgyát meghatározó leírást. E dokumentációs munka birtokában – amely nyilvánvalóan az unitárius egyházi tanács közlésén alapult – megkezdte tordai terepszemléljét.

Ellátogatott a piaci templomba (a Kolozsvárra vezető út mentén álló római katolikus templomról van szó), ahol a nevezetes eseményre, az 1568-as tordai országgyűlésre sor került. Az impozáns gótikus templom kínálózó hatalmas falsíkjait szemlélve a helyszínen támadt az az ötlete, hogy nem táblaképet, hanem freskót fog csinálni. Kriesch Aladár egyik eszményképének Lotz Károly művészetét vallotta, s mestere, a freskófestészet klasszikus alkotója példáját követve gondolt a falképre. Kétségtelenül szerencsés ötlet volt, de a „tordai urakat” nem tudta meggyőzni. Megbízói kiállítható olajfestményre gondoltak, hasonlóan a többi millenniumi képhez.

Kriesch Aladár gyorsan elkészült a festmény vázlatával, s azt még 1895 tavaszán bemutatta a tordai városházán. Borbély György az *Aranyosvidék* május 11-i számában méltatta a nyilvánosság ítélete elé bocsátott kompozícióvázlatot. A bemutatót – ezt az első tordai kiállítást – sokan tekintették meg. A kép elnyerte a közönség és a megrendelők tetszését. Kriesch pedig visszatért Kolozsvárra, ahol, mint már Tordán is, modellek, történelmi díszletek után nézett.

„Szenvedélyes, termékeny munkában néhány hónap telik el – írja Dénes Jenő, a Körösfői-Kriesch Aladár-monográfia szerzője –, legszebb tanulmányfej rajzsorozatának ideje ez. Valamennyi tanulmányfeje kitűnő jellemábrázolás, komoly és mély megfigyelésre valló lelki megjelenítés bravúros rajztudással előadva.” Ugyancsak Dénes Jenő könyvéből tudjuk, hogy Kolozsváron történelmi öltözékeket készíttetett képe alakjaihoz, a városban pedig modelleket keresett. Vörös krétában – rőtliben – rajzolta meg föllelt alakjait. E Kovács Gyuláról, a kiváló jelenszínészről

János Zsigmond, a fejedelem személye a baldachinos trónus alatt szinte háttérbe szorul. Csak az őt körülvevő Báthoryak és Csáky kancellár világos öltözéke irányítja rá a néző tekintetét.

készített rajzokat. Koncz egyetemi szolga alakjában fedezett fel nagyszerű történelmi profilt, a városi szegényházban talált egy „jó arcú” öreget.

Történelmi vázlatát bemutatták a Képzőművészeti Tanácsnál, ahol a testület több tagja, köztük Benczúr Gyula, a kor művészeti életének nagy tekintélye, elismeréssel fogadta. Ezután a művész a kép megfestésére leutazott Diódra. A tágas diódi csűrben feszítette fel vakramára a 12 négyzetméteres vásznat, és fogott hozzá a próbára tevő nagy munkához.

Am a művésznak nem volt könnyű dolga a történelmi miliő megjelenítésében. Hiteles források keveset árulnak el az 1568. január 6. és 13. között tartott országgyűlésről. János Zsigmond jelenlétében, a fejedelem kedvenc tartózkodási helyén, Tordán egybegyűlt erdélyi diétán a történelmi szerep Dávid Ferencé. Az unitáriusok épp akkoriban püspökké avatott vezetőjéről

azonban semmiféle ábrázolás nem maradt fenn. A festőnek magának kellett tehát megjelenítenie az egyházalapító alakját. Nem is a fejedelem, hanem a lelkiismeret és a hit szabadsága mellett szót emelő Dávid Ferenc áll a mű exponált helyén.

A FESTMÉNY

A sokalakos történelmi festmény szereplőinek azonosítása több leírásban is fennmaradt, teljesen hitelesnek azonban csakis a művész bemutatása tekinthető. Körösfői-Kriesch Aladár másfél évtizeddel a mű elkészülte után – felkérésre – maga foglalta írásba a képen látható történelmi jelenetet: Az unitárius vallásnak „első papját s egyben mártírját is – Dávid Ferencet – látjuk a kép közepén. Balra tőle emelkedettebb trónszéken a fejedelem, mellette két unokaöccse: Báthory István (a fejedelemtől balra) és Báthory Kristóf (jobbra). Mögötte áll az olasz Blandrata György, a fejedelemnek meghitt tanácsadója. Sokat hányatott ember, ki legutóbb Lengyelországból került az erdélyi udvarhoz, és az unitáriusokéhoz hasonló tanokat hozott magával a külföldről. Báthory István és Csáky kancellár mögött állnak a szász rendek. Dávid

Ferenc mögött balra (tőle jobbra) Csáky Mihály, a kancellár, ki nem vett nagyon részt a vallásos dolgokban, jobbról (Dávid Ferencről balra) Heltai Gáspár a mint a bibliát forgatja s egy másik papnak mintegy igazolja Dávid Ferenc mondasát. Előbbre a padosorok között egy katolikus barát, aki megdöbben a halottakon és Mélius Péter, debreceni prédikátor, aki szintén bizonyos kételkedéssel fogadja a szónokló szavait. Mögöttük, a templom kórusa alatt a székely rendek, fönnt a kórusban az asszonyok, elől pedig a padok között egy néhány magyar rend, kiknek nevei nem fontosak.”

A tordai országgyűlésről festett tabló magán viseli a századvég historikus festészetének sajátos jegyeit. Nem válik ki ezek közül stílusának újszerűségével, hanem csakis a művészi teljesítmény minőségével. Kriesch Aladár Székely Bertalan és Lotz Károly tanítványa volt; az ő nyomdokaiakon haladva és külföldi (müncheni és itáliai) tanulmányútjain ismerkedett a művészi ábrázolás lehetőségeivel. Megismerte a bitumenalapú, mély feketével és barnákkal dolgozó képalkotó művészet eredményeit és korlátait is. S bár közismert, hogy a századelőtől kezdve éppen Kriesch Aladár lesz az, aki a szecesszió úttörőjeként kerül be művészetünk történetébe, fejlődésének e korai szakaszá-

Heltai Gáspár protestáns lelkész, szépiró, nyomdát működtetett Kolozsvárt. Most „a bibliát forgatja s egy másik papnak mintegy igazolja Dávid Ferenc mondasát”.

ban még nem lépett túl a hagyományokon. A tordai országgyűlést ábrázoló festménye még csak nem is sejteti a szecesszió későbbi előfutárának – a marosvásárhelyi Kultúrpalota egyik díszítőjének – annyira jellegzetessé váló festői modorát. Ez a kép inkább a századvégi festészet hagyományait követte, s Benczúr Gyula képeihez hasonlóan a barokkos fény-árnyék hatásra alapozva jelenítette meg témáját.

Kriesch Aladár festménye kiváló helyezést kapott az 1896-os budapesti kiállításon. Alkotója már jóval korábban, lényegében 1895 őszén elkészült a mű megfestésével, majd Diódról Budapestre szállíttatta a festményt, és ottani műtermében csiszolgotott a részleteken. Még 1896 áprilisában is haladékosan kért a tordai megrendelőktől, hogy a kép művészi befejezettséggel kerülhesen a közönség elé. A kolozsvári Állami Levéltárban fellelt adatok arról tanúskodnak, hogy a város időközben rendszeresen folyósította a megrendelői ár részleteit, s külön 130 forintot fizettek „Rossi Ferencz gyárosnak” a festmény díszes kerete elkészítésére.

A képet 1896 tavaszán az akkoriban épült új Múcsarnok alsó termében mutatták be. Kriesch Aladár munkája elnyerte a hivatalos művészeti fórumok és a kritika egyöntetű elismerését. A Képzőművészeti Tanács „jegyzőkönyvi elismerést” szavazott meg számára a kiváló munkáért. Szana Tamás, a kor szak legismertebb kritikusa később is mint a kortárs festészet egyik kiemelkedő történelmi képét emlegette e művet.

A FESTMÉNY UTÓÉLETE

A festmény fogadtatásának sikere meghozta alkotójának a művészi és anyagi elismerést. Kriesch Aladár megkapta a Műbarátok Körének 1500 forintos ösztöndíját. Lehetősége nyílt rá, hogy alkotását müncheni kiállításon is bemutassa. A Képzőművészeti Társulat a festményről készült heliogravűr másolatot műlapként árusította. 1911-ben a Könyves Kálmán Kiadó Vállalat reprodukcióban forgalmazta, s azután is többször készítettek a festményről képeslap sokszorosításokat. A festmény reprodukálási joga egyébként a mű alkotóját és nem a tulajdonosát illette meg. A művésznek ezt az anyagi előnyöket biztosító jogát Torda város képviselő-testülete az 1912. október 11-i közgyűlésen tudomásul vette. Tordára csak az 1898-

as esztendő elején érkezett meg a kép, hogy előre kijelölt helyét a városháza dísztermében elfoglalja.

Kevés történelmi példa akadhat arra, hogy egy városvezető testület ennyire sajátjának, jelképerejében is magáénak tekintszen egy művészeti alkotást. Torda polgárai így érezték, és erről tettek ismételt tanúságot. Meggyőző példa minderre az a vita, amelyre a városvezetési fórumon az 1912-es esztendő elején került sor. Tordán ez időben avatták fel a Közművelődési Házat, a város és egyben Torda-Aranyos megye kulturális életének hivatott fórumát. Polgáraik pénzén és állami segítséggel restaurálták az egykori fejedelmi házat, s a Lux Kálmán hozzáértő munkája nyomán megújult műemlék épületben helyezték el a könyvtárat és történelmi gyűjteményeket.

Az 1912. február 29-én tartott városi képviselő-testületi gyűlésen az egyik városi képviselő váratlan ötlettel állt elő: helyezték át a Dávid Ferenc-festményt! „Élénk vita indult meg e tárgyjal kapcsolatban Egerházy Lajos azon indítványa felett, hogy a közgyűlési teremben levő Dávid Ferenc-kép a Kultúrházban helyeztessék el, miután véleménye szerint a becses történelmi kép a Kultúrházban megfelelőbben őriztetnék, s jelentőségénél fogva is annak ott van a helye. Ez indítványt pártolta Fekete Ferenc is, ezzel szemben azonban a polgármester [Zilahy Sebes Andor] és Fogarasi József tanácsos rámutattak arra, hogy 1894-ben Körösfői-Kriesch Aladár festőművésszel a képviselő testület kimondottan a közgyűlési terem részére festette meg ezt a becses képet, és így ez onnan el nem vihető. De éppen jelentőségénél s az általa kifejezett eszménél fogva is a város közgyűlési termében van a helye, a hol bármelyik képviselőtestületi tag gyűlések alkalmával meg-megújuló lelki gyönyörűséggel szemlélheti.” Nagy Balázs képviselő közbeszólása: „Nem lehet innen azt a képet elvinni. Itt van annak legméltóbb helye, mert mindnyájunkat arra tanít, hogy »Mond ki bátran a véleményedet«!” Miután dr. Fried Farkas is a polgármester és Fogarasi tanácsos véleményét támogatta, Egerházy Lajos a javaslatot visszavonta.

Az idézett lap, az Aranyosvidék 1912. március 30-i lapszámában arról számoltak be a Közművelődési Ház szervezői, hogy „Körösfői-Kriesch Aladár eredeti olajfestményének sikerült reprodukcióját már be is szereztük.”

A városi díszterem északi (bal oldali) falán, védőfüggöny mögött elhe-

A szemben lévő oldalon a kinyilatkoztatás merészségétől megrettenő katolikusok és kálvinisták csoportja válik ki a követek együtteséből. Fekete ornátusban Mélius Juhász Péter debreceni prédikátor, „aki színtén bizonyos kétkedéssel fogadja a szónokló szavait. Mögöttük, a templom kórusa alatt a székelő rendek, fõnn a kórusban az asszonyok.” A kép előterében néhány magyar főúr, köztük balra, háttal Bekecs Gáspár.

lyezett festmény csak drámai történelmi változásokkor kelt kényszerű vándorútra. 1916-ban a háborús események nyomán – mint sok erdélyi műkincset – ezt a képet is Budapestre szállították. Épségét óvva, Majovszky Pál miniszteri tanácsos rendelkezett elviteléről. Innen azután már a Tanácsköztársaság leverésében részt vevő román csapatok vitték vissza. Torda vezető polgárainak akkor újra meg kellett vásárolniuk ezt a „hadizsákmányt”, hogy ismét elhelyezhessék a városháza termében.

Egy 1920-ban kelt tordai riportban az író Gyallay Domokos így adott számot a festményről: „A művészetnek bizony nem hazája Torda. Egy hatalmas, igazán szép műalkotás van a városban: Körösfői-Kriesch Aladár festménye a vallásszabadság törvénybe iktatásának jelenetéről. A kép a városháza közgyűlési termét díszítené – ha állandóan le nem lenne függönyözve. De igen bölcsen lefüggönyözték, mert a pipafüst pusztulással fenyegette. Nagy álmok – nagy álmodás.”

A második világháborút követően, a városra oly sok szenvedést hozó hadiesemények után még ott láthatták a képet az eredeti helyén. Nem sokkal azután helyezték el a hajdani fejedelmi házban, a mai városi történelmi múzeumban. A megsérült, szuronnal felszakított s a szakszerűtlen tartástól erősen leromlott állapotú festmény azonban sürgős renoválásra, de legalábbis állagmegóvásra várt. Erre 1979 nyarán került sor. A kolozsvári Művészeti Múzeumban végezték el a képen a legfontosabb restauráló munkát. A tordai városi múzeum több évig tartó helyreállítása után a festmény az épületnek egy tágas emeleti termében kapott helyet, ahol évente több száz hazai és külföldi érdeklődő tekinti meg. ♦

